

RECERCA JOVE

ELS CAMINS HISTÒRICS DE LA SÈNIA

Laura Fonollosa Auladell

Treball de recerca 2n Batxillerat

Tutora: Empar Gili

Departament de Ciències Socials

Curs 2009-2010

IES la Sènia

1. INTRODUCCIÓ

El fet d'haver escollit com a tema per al treball de recerca *Els camins històrics de la Sènia* està justificat per la necessitat de conèixer més els espais que envolten el nostre poble i que són més desconeguts. Vaig pensar fer-ho dels camins antics perquè han servit a moltes persones per portar el menjar a taula cada dia i a més perquè podria ser una bona recerca d'informació sobre les formes de desplaçament i comunicació que existien en l'antiguitat al nostre poble. L'objectiu és conèixer de primera mà els camins que la gent utilitzava antigament i així poder apropar-me, un poc més, a una vida diferent a la dels nostres dies.

S'ha buscat informació de diverses fonts: orals, documentals, cartogràfiques... així com d'itineraris a peu i en cotxe pels camins. L'estiu passat vaig seguir tots els dimecres unes excursions organitzades pel CER (Centre Excursionista Refalgarí) on vàrem recórrer diferents zones de la Sènia. Així, vaig començar a treballar a partir d'un mapa d'edició antiga (entre els anys 1929 i 1933) tret de l'ICC (Institut Cartogràfic de Catalunya), un altre mapa tret del Cadastre de 1970 i, finalment, un de 2006 (ICC).

Posteriorment, vaig fer una entrevista a la meua àvia, Angelina Arasa, que em va donar el nom actual de tots els camins del terme de la Sènia, ja que sobretot en el mapa de 1929-1933 la majoria dels noms que hi sortien no tenien cap mena de semblança amb els que sortien als dos mapes posteriors.

Volia saber quins existien i quins havien desaparegut des de 1929 i en quin estat es troben els que encara perduren.

A l'hora de localitzar topònims, canvis de nom, o fins i tot dualitat de noms, han estat de gran ajuda les aportacions fetes pel senyor Victoriano Pertegaz, que va ser guarda rural durant molts anys.

Com que la Sènia gaudeix d'un extens patrimoni de camins històrics i no els podia fer tots, finalment vaig haver de fer una selecció. En aquest article en presento tres:

- L'antic camí de Mas de Barberans
- L'antiga carretera de Santa Bàrbara
- El Lligallo la Roca o d'Uildecona (Lligallo Reial)

Finalment, m'agradaria donar les gràcies a tots aquells que han col·laborat en l'elaboració d'aquest estudi. Així, a la meua tutora, Empar Gili, pels seus consells, al meu pare i la meua mare per recórrer amb mi les diferents rutes i al meu germà per ajudar-me amb els problemes informàtics. I, per descomptat, a les fonts orals: la meua àvia i Victoriano Pertegaz.

"L'objectiu és conèixer de primera mà els camins que la gent utilitzava antigament i així poder apropar-me, un poc més, a una vida diferent a la dels nostres dies."

2. L'ANTIC CAMÍ DEL MAS DE BARBERANS

Descripció del camí l'any 1933

El traçat de l'antic camí al Mas de Barberans, tal com apareix en la 1a. edició del *Mapa topográfico Nacional* de l'any 1933, segueix molt fidelment l'actual vial fins a l'encreuament amb la carretera nova del Mas de Barberans. Té una longitud de 7.600 metres i per a fer-ne la descripció l'he dividit en tants trams com encreuaments amb altres camins apareixen al mapa històric.

Tram 1.- La Cenia - camino del Coll del Boveral

Amb 1.175 metres de longitud, aquest tram passava aproximadament per l'actual Passeig de la Clotada. Segons el MTN aquests terrenys eren sembrats de blat. Un cop travessat un barranc (l'actual carrer del Barranquet) el camí segueix en direcció nord-est fins a l'encreuament, per l'esquerra, amb el que actualment seria el camí del Repetidor. Aquest camí antigament s'anomenava del "Coll del Boveral". En el mateix encreuament s'hi trobava un altre vial que feia d'enllaç amb el "camino de la Bassa de Homedes".

Tram 2.- camino del Coll del Boveral – enllaç amb camino de les Planes

Un cop passat l'encreuament anterior, el més

destacable d'aquest tram, que cobreix una distància de 976 metres, és l'aparició d'un grup de tres corrals i tres masos a una curta distància del camí. Alguns d'aquests edificis encara es conserven. *Trams 3 i 4.- enllaç amb camino de les Planes-enllaç amb el camino dels Cabanils i la Bassa d'Homedes* El paisatge d'aquests dos trams, de 1.921 metres, igual que l'anterior i els següents, correspon al domini de l'oliverar. El fet de circular en una posició elevada permet una visió privilegiada sobre la gran plana del Montsià.

L'únic aspecte que cal destacar és l'existència de dos masos, un a la dreta i l'altre a l'esquerra. Acaba amb l'encreuament del camí que enllaça el "camino dels Cabanils" i el "camino de la Bassa de Homedes".

El fet de connectar per dos encreuaments en direcció a la bassa d'Homedes junt amb l'existència propera de diversos corrals permet indicar que va ser un tram força freqüentat pels ramats que es dirigien a abeurar a la bassa.

Tram 5.- enllaç amb el camino de la Bassa de Homedes – camino de la Casa Gomís

A partir de l'encreuament anterior, el camí del Mas de Barberans fa un lleuger gir al nord per dirigir-se

"La Sénia gaudeix d'un extens patrimoni de camins històrics"

a un altre encreuament important, format per la coincidència de quatre camins, el "*camino del Mas de Barberans*", el "*camino de la Bassa de Homedes*", el "*camino de la Casa Gomis*" i un camí sense nom que, dirigint-se a la muntanya, connectava amb l'anomenada "*Senda de l'Asteret*".

Cal destacar, en l'espai comprès entre aquests quatre camins, l'existència d'onze masos. Aquesta abundància de construccions probablement es deu a l'existència d'aigua i a la connexió amb les pastures d'aquesta zona de la muntanya.

L'existència de nombrosos barrancs i basses també podrien explicar l'afirmació anterior. Concretament els barrancs travessats per aquest tram són els següents: "*Barranco del Toril*", "*Barranco del Cònsul* (il·legible)" i el "*Barranco dels Cabanils*".

La distància d'aquest tram és de 1.174 metres.

Tram 6.- camino de la Casa Gomis – enllaç amb la Senda de l'Asteret

Aquest tram de 863 metres de longitud no és molt diferent de l'anterior. El seu final coincideix aproximadament amb l'enllaç de l'actual carretera del Mas de Barberans._

És en l'extrem del tram des d'on parteix el camí de la "*casa Gomis*". Aquesta era la ruta habitual per penetrar al Barranc de Valldebous pel seu marge dret i accedir a les zones altes dels Ports. Travessa el "*barranco de la Casa Gomis*" que neix a la base de la Gotellera i aigües avall canvia de nom.

Trams 7, 8, 9.- enllaç amb la Senda de l'Asteret – Límit del terme de la Sénia

Fins als límits del terme municipal de la Sénia, l'antic camí del Mas segueix amb bastant exactitud l'actual traçat de la carretera nova del Mas de Barberans. L'aspecte més destacable és la cruïlla amb el barranc de Valldebous, lloc on també es produeix l'enllaç amb el camí que per la dreta es dirigeix vers el camí de Mitamplana i un cop travessat el barranc, per l'esquerra parteix el "*camino*

del Pou" que permet accedir a l'altre vessant del barranc en direcció a la muntanya.

Descripció del camí en l'actualitat

El tram 1 en l'actualitat està integrat en la trama urbana del poble.

Sortint per la Costa la Pedrola en direcció al Mas de Barberans trobem diferents camins, que al mateix temps enllacen amb d'altres provinents de diferents zones.

En primer lloc, pocs metres després de pujar la

Costa, trobem el Povet de Martí. A continuació, a mà esquerra trobem un camí que puja a l'actual repetidor del poble i que s'anomena la zona del Boveral. Seguint recte pel camí del Povet és passa per la zona de les Cloïes, on finalment, s'arriba al Clot de Petrolí (**tram 6**) que simbolitza el final de l'antic camí i l'enllaç de la carretera actual (aproximadament al quilòmetre quatre).

Uns metres abans, traspasa el Barranc del Cònsol (**tram 5**) que neix aproximadament al Pou del Torril. El camí continua recte quan a l'esquerra hi ha una costa que s'endinsa a la bassa i pouet d'Homedes, i que va en paral·lel al camí del Mas de Barberans, que va a la zona de les Comes. Continuant recte per l'actual carretera, trobem a l'esquerra el Ciervol, que enllaça amb el barranc de Cabanils formant un triangle. Des del mateix camí que entra a la zona del Ciervol, s'entra als Carxols on, metres més endins, es troba el mas de la Casa Gomis.

Continuant pel camí, es troba a mà esquerra el mas de Pascual i en línia recta, finalment, el poble del Mas de Barberans.

No obstant això, per l'actual carretera també enllacen diferents camins, sobretot amb la carretera actual de Santa Bàrbara.

Agafant la carretera actual per arribar al Mas, a mà dreta trobem l'hipòdrom en una zona anomenada Pla de Roquillo. Al mateix lloc, a l'esquerra trobem un camí que va directament a l'antic camí del Mas de Barberans, i aquesta zona s'anomena la Bassa Roja.

Desviant-se de la carretera del Mas, trobem el camí de les Planes Noves on, a pocs metres, es torna a creuar el barranc del Cònsol i acaba el barranc de Cabanils. Finalment, es creua el barranc de les Ribetes.

Tant el barranc del Cònsol com el barranc de les Ribetes acaben en un camí que surt a partir de la carretera de Santa Bàrbara en la zona dels Bordassos.

A la part de baix de la carretera actual, queda la zona del Colldavall, on hi ha un camí que creua des de la carretera del Mas fins la carretera de Santa Bàrbara.

Segons la font oral consultada, Victoriano Pertegaz, el camí del Mas passa per les zones de les Cloïes, les Planetes, els Pardalots i enllaça, al quilòmetre 4, amb l'actual carretera del Mas.

La mateixa font diu: *"El camí era, principalment, de terra i pedres. Fins a l'any 1980 no es van començar a asfaltar la majoria dels camins del terme. Antigament el camí no estava senyalitzat. Va ser a partir dels anys cinquanta del segle xx quan es van començar a posar les primeres senyals per indicar, principalment, la direcció del Mas de Barberans"*.

Construccions singulars

Algunes de les construccions que trobem al llarg del camí són: el pou del Torril, el pouet d'Homedes, la casa Gomis i el mas d'en Pascual.

Funció del camí

La funcionalitat del camí principalment era la d'arribar a les finques i treballar la terra. A més a més, el camí del Mas de Barberans, com el seu nom indica, conduïa a aquest municipi. Les persones que més utilitzaven el camí eren, principalment, els agricultors que tenien finques a prop, els pastors del terme que hi tenien corral i els habitants dels masos que van ser ocupats fins a mitjans del segle passat.

3. L'ANTIGA CARRETERA DE SANTA BÀRBARA

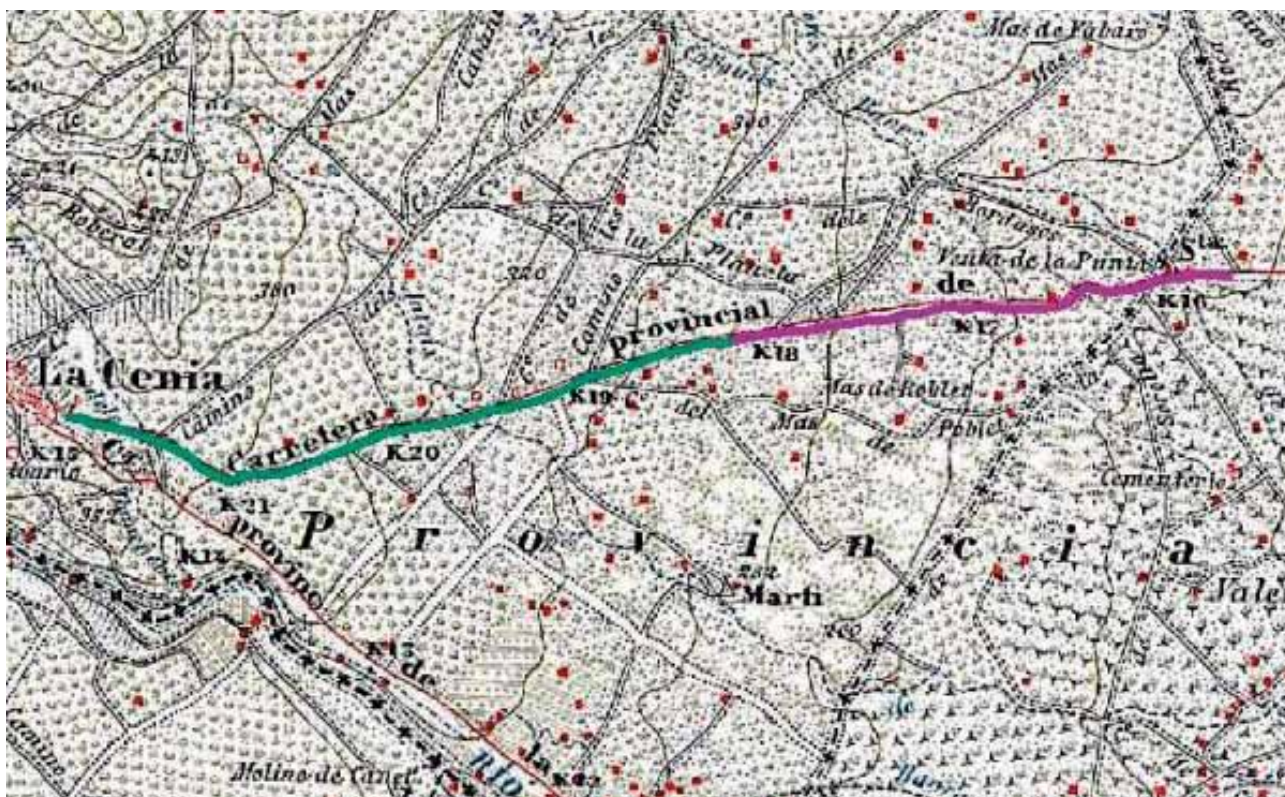
Descripció del camí l'any 1933

El Camí de Santa Bàrbara apareix amb el nom de *"Carretera provincial de Sta. Bàrbara a la Cenja"*. El seu traçat travessa la plana en direcció a aquesta població seguint aproximadament el mateix de l'actual carretera.

Es caracteritza per la forma rectilínia i per la gran quantitat de camins que la travessen, d'entre els quals i fins al límit del terme els mapes històrics enregistren els següents:

Per l'esquerra: *"Camino de les Planes Noves", "Camino de Mitamplana", "Camino de La Planeta" i "Camino dels Bordassos"*

Per la dreta: *"Camino del Mas de Poblet"*

“Antigament el camí no estava senyalitzat. Va ser a partir del anys cinquanta del segle xx quan es van començar a posar les primeres senyals per indicar, principalment, la direcció del Mas de Barberans”

A més d'aquests camins, que comunicaven la Sénia amb els pobles i masos de la plana, cal destacar l'existència de nombrosos camins ramaders, en els mapes històrics anomenats *“cañadas y veredas de ganados”*. Dels altres lligallos representats en els mapes històrics, dos per la dreta, no se'n conserva el nom.

Un altre aspecte a destacar, i que es refereix a la importància d'aquest camí, és la presència de nombrosos masos i corrals a les seves vores, en concret el MTN n'enregistra un total de 30, la majoria situats en el darrer tram i molt a prop del Lligallo Reial.

Pel que fa al paisatge rural de la zona travessada per aquest camí, s'hi poden distingir dos zones ben diferenciades. Des de la Sénia fins aproximadament el Camí dels Bordassos, el principal conreu és el d'olivera; a partir d'aquí i en direcció a Sta. Bàrbara el paisatge està format pel *“monte bajo”* que és l'equivalent al matollar. Pel que fa als conreus de la zona, en els mapes històrics cal destacar el fet que al terme d'Ulldecona hi apareix el conreu de vinya.

Descripció del camí en l'actualitat

Sortint de la Sénia per la carretera actual de Santa Bàrbara (TP-3311) a la dreta, en primer lloc es troba el lligallo del molí Hospital que aproximadament arriba més amunt de la Bassa Roja i del Mas de la Bassa Roja i per l'esquerra arriba fins a la carretera actual de Sant Rafel. En aquest tram, entre ambdues carreteres, trobem un seguit de botigues i fàbriques de mobles o accessoris de mobles.

Seguint recte per la carretera actual a la dreta, a 2,5 Km de la Sénia, trobem el camí dels Plans

que enllaça amb la carretera actual de Sant Rafel del Riu i on s'ubica el camp d'aviació construït durant la Guerra Civil.

Continuant per la mateixa carretera, tant a la dreta com a l'esquerra, se situen les Mataltes. Uns metres més enllà a la dreta es troba un camí que porta al corral del Roig i a una zona anomenada Sotarranya. En aquest altre tram trobem a banda i banda de la carretera actual un seguit d'edificacions que són granges i fàbriques de mobles. A més, a la zona de les Mataltes, s'hi ha construït recentment un polígon industrial.

Entre el quilòmetre 18 i el 17 trobem el Mas del Petrolí, actualment en desús, el Barranc del Torril, el Barranc de Cabanils i el Barranc de Valldebous, on s'acaba el terme municipal de la Sénia.

Construccions singulars al llarg del camí

El camp d'aviació de la Sénia i el mas del Petrolí

Funcionalitat del camí

Com en el camí descrit anteriorment, la principal funció d'aquest era arribar a la Galera i Santa Bàrbara. Era l'artèria principal que comunicava la Sénia amb Tortosa i Amposta. A més, era utilitzat per pagesos per arribar a les finques a treballar la terra i pels pastors per accedir amb els ramats als lligallos.

En l'antiguitat, el mas de Poblet o la venta de la Punta eren llocs d'aturada per a la gent que entrava o sortia del poble. A més, al llarg de la carretera, en el mapa de 1929-1933 de l'Institut Geográfico Nacional, es troben diferents ventes, que eren llocs on la gent podia descansar abans de continuar el viatge.

Sobretot a partir de les Mataltes la majoria dels camps que limiten amb la carretera continuen estant plantats d'oliveres i aquest paisatge antic contrasta fortament amb l'actual, industrial i comercial.

4. LLIGALLO LA ROCA O D'ULLDECONA

Descripció del camí l'any 1933

El Lligallo Reial és anomenat en els mapes dels anys 30 com a "Cañada de la Roca". Es tracta d'un important camí ramader que circulava per la base dels Ports i era seguit per la majoria de raberes que, venint del Maestrat, es dirigien a la recerca de les pastures d'hivern de la plana.

Una característica d'aquest camí és que ressegueix el límit de terme entre la Sénia i Ulldecona. Travessa el riu pel pont del Molí la Roca i creua la plana en direcció al Mas de Barberans.

Al llarg del seu traçat creua els camins que enllacen amb la carretera de Sta. Bàrbara d'entre els quals cal destacar el "camino del Mas de Poblet" el "camino de la Sorolla" (il·legible) i el camí dels Valentins. Un cop creuada la carretera, el lligallo fa un gir en direcció Nord per resseguir el Barranc de Valldebous fins que, a l'altura del camí de Mitamplana, deixa el terme de la Sénia

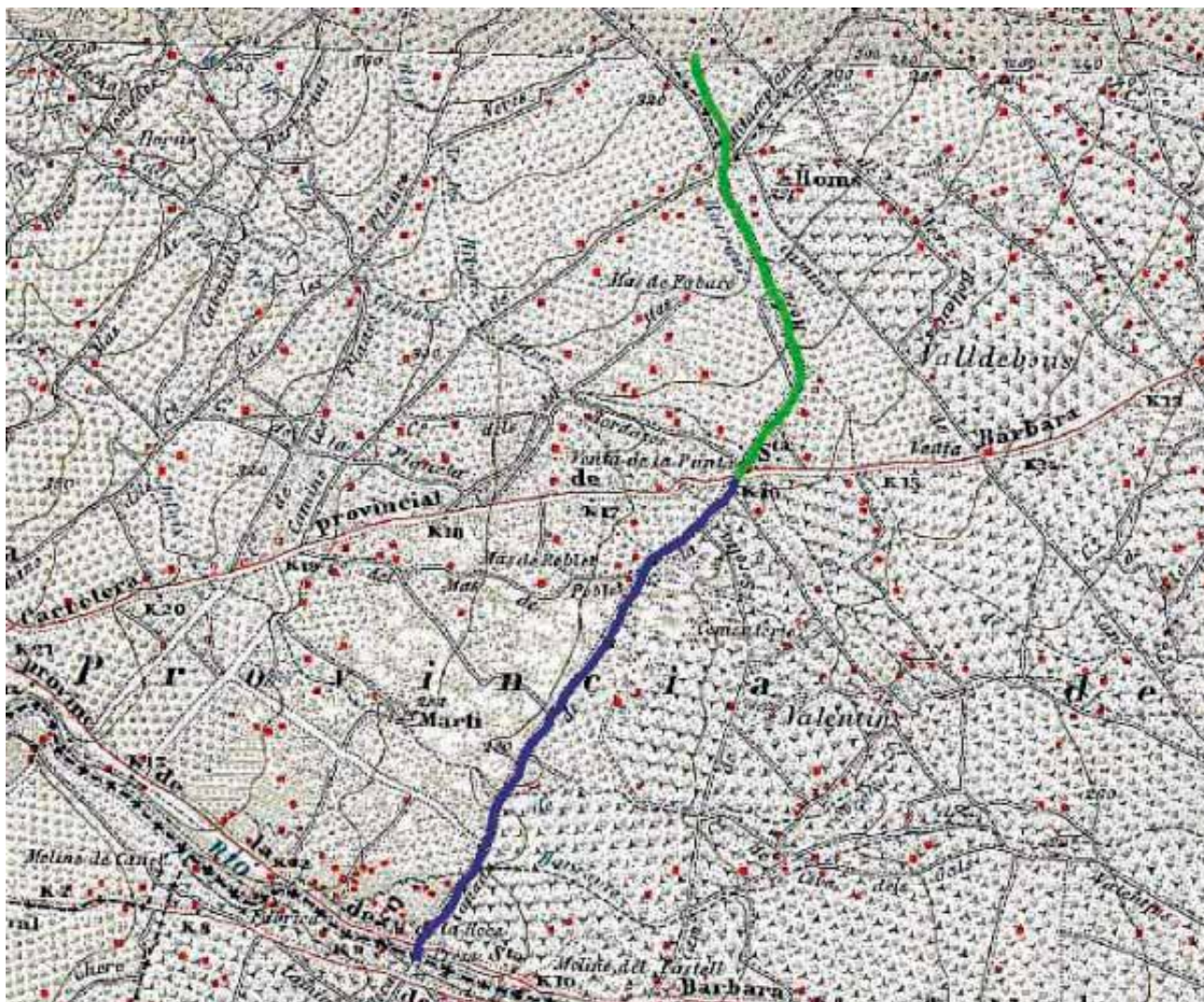
"La principal funció d'aquest era arribar a la Galera i Santa Bàrbara. Era l'artèria principal que comunicava la Sénia amb Tortosa i Amposta."

per dirigir-se vers el Carrascal, ja en el terme de Mas de Barberans.

Tot i que el paisatge principal està format pels conreus d'oliveres, cal destacar com a la seva dreta (Ulldecona) hi apareixen conreus de vinya.

El traçat d'aquest lligallo als anys 30 no presenta gaires masos a la seva vora. Únicament cal destacar l'abundància de construccions a les vores del riu Sénia, un grup de cases a la vora del camí del Mas de Poblet i un altre grup de cases properes al camí de Mitamplana.

En l'encreuament amb la carretera de Sta. Bàrbara, el MTN hi representa una edificació anomenada "Venta de la Punta". És molt probable que s'hagi de relacionar amb el fet que en aquest punt hi coincideixen sis trams de camins que es dirigeixen a totes les direccions.

"El Lligallo Reial és anomenat en els mapes dels anys 30 com a "Cañada de la Roca". Es tracta d'un important camí ramader que circulava per la base dels Ports i era seguit per la majoria de raberes."

Descripció del camí en l'actualitat

Aquest lligallo descrit en la documentació de 1970 era considerat encara en aquella època com a Lligallo Reial. Provenint del Mas del Barberans, entra al terme de la Sénia pel Barranc de Valldebous a l'alçada dels Bordassos. Creua el camí de Mitanplana i a la dreta es troba el barranc de Cabanils i el Clot de Narbó, creua la carretera actual de la Sénia-Santa Bàrbara i més avall trobem el mas de Poblet i més avall encara el Corral lo Roig i el camí de Mataltes. Arriba fins a la Carretera de Sant Rafel i creua el riu pel pont del Molí la Roca. El camí no és tot transitable amb vehicle perquè, a l'altura del clot de Narbó, les tempestes i les pluges han destrossat el camí.

Construccions singulars al llarg del camí

Punta de la Venta, mas d'en Poblet i el molí la Roca

Funcionalitat del camí

Des de sempre, com el seu nom indica, ha estat un camí ramader i actualment manté aquesta categoria, tot i que ara també s'utilitza com a camí turístic d'accés als Ports.

Aquest Lligallo Reial comunicava amb els lligallos que, passant pel Mas de Barberans i Tortosa, anaven fins a Sant Jordi d'Alfama (el Perelló-l'Ametlla) i per la Sénia enllaçava amb lligallos que arribaven a Benifassà i els Ports. Des del Molí la Roca s'endinsava cap al País Valencià.

5. CONCLUSIONS

Els tres camins que aquí presentem actualment són transitables en tots els seus trams excepte el del Lligallo Reial, que ho és des de la carretera del Mas fins a la de Santa Bàrbara, però des de la carretera de Santa Bàrbara fins la carretera de Sant Rafel està sense asfaltar, cosa que fa que aquest tram estigui en mal estat per a la circulació de vehicles, sobretot a la zona coneguda amb el nom del Clot de Narbó.

En general, el que es pot observar al llarg del treball és que, excepte el tram del passeig la Clotada fins a la costa de la Pedrola per anar al camí del Mas, i de la Clotada fins al camí de les Senyoles o Pallerols, el paisatge continua igual. En els últims 75 anys, la zona de la Clotada i la dels Domenges

ha canviat radicalment: en el mapa de 1929-1933 i en el de 1970, apareixen com a zones agrícoles i envoltades de cereals i, actualment, les dos zones formen part

del poble. Sembla que el paisatge del terme seria força semblant, encara que hi manquen els ramats transitant i els masos es troben en desús. No obstant, els camps d'oliveres continuen tenint un aspecte semblant.

El que potser més canvis ha experimentat és el Camí de la Sénia a Santa Bàrbara, ja que tot i que conserva moltes finques amb cultiu d'oliveres,

actualment s'hi concentra la zona industrial i comercial del poble. Moltes fàbriques, tendes i magatzems de mobles es troben en aquest punt. D'aquesta zona és imprescindible destacar que, tot i que ara és una zona d'oliverar sense interrupció (després de les fàbriques i les botigues), en el mapa antic de 1929-1933 en el terme d'Ulldecona hi havia cultiu de vinya.

També s'ha pogut comprovar en els mapes antics la gran densitat d'equipaments ramaders i vies ramaderes, fet que indicaria la importància de la ramaderia a la Sénia, sobretot com a lloc de trànsit entre les pastures d'hivern de la plana i les pastures d'estiu dels Ports.

He pogut contemplar que la Sénia té un ric patrimoni de camins ramaders, senderes i camins de carro asfaltats. Així mateix, conserva un ric patrimoni de masos, de construccions de pedra en sec i, sobretot, unes construccions singulars i molt boniques, com són els pouets.

En aquests darrers anys, l'Ajuntament de la Sénia juntament amb l'oficina de turisme, ha començat a senyalitzar gran part dels camins històrics que estaven perduts, així com a asfaltar-los, encara que en aquesta última qüestió, encara queda un gran treball. A més, en aquests darrers mesos, s'han instal·lat plafons o es poden veure tríptics del terme de la Sénia, amb unes variants marcades on el que mostren és un recorregut pel terme i un mapa amb els llocs més significatius senyalats.

6. BIBLIOGRAFIA

DD.AA. (2007). *La Sénia. Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya*.

DD.AA. (2007). *POUM del municipi de la Sénia. Catàleg de béns protegits*.

DD.AA. (2007). *La Sénia. Història i Territori*. Benicarló: Onada Edicions.

Inventari de camins rurals i camins i pistes forestals del municipi de la Sénia. Amposta: Consell Comarcal del Montsià. CD.

La Sénia. Mapa Topogràfic Comarcal (2006). 1:50.000. [en línia]. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: <http://cartotecadigital.icc.cat> [Consulta: 30-9-09]

Mapa Topográfico Nacional, 1a. edició. (Anys 1929-1933). Madrid: Instituto Geográfico Nacional. fulls 546-521. Escala 1:50.000. [en línia]. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: <http://cartotecadigital.icc.cat> [Consulta: 20-9-09]

PERTEGAS, PAU (2006). *Els masos de la plana de la Sénia*. La Sénia: Treball de Recerca. IES la Sénia. (Inèdit)

"He pogut contemplar que la Sénia té un ric patrimoni de camins ramaders, senderes i camins de carro asfaltats. Així mateix, conserva un ric patrimoni de masos, de construccions de pedra en sec i, sobretot, unes construccions singulars i molt boniques, com són els pouets."
